

URTX

C

URS DE PROTECCIÓ DEL PATRIMONI CULTURAL

**PROTOCOL D'ACTUACIÓ EN CAS DE
DELICTES CONTRA EL PATRIMONI
ARQUEOLÒGIC I PALEONTOLÒGIC**

Tomàs Rabadan Retortillo

PROTOCOL D'ACTUACIÓ EN CAS DE DELICTES CONTRA EL PATRIMONI ARQUEOLÒGIC I PALEONTOLÒGIC

**Tomàs
Rabadan
Retortillo**

Responsable del Grup
del Patrimoni Històric
de la Divisió
d'Investigació Criminal
dels Mossos d'Esquadra

Abstract

Durante la ponencia, se han definido algunos protocolos de actuación de utilidad para los agentes de policía que se encuentran ante un ilícito penal relacionado con el expolio arqueológico, distribuidos en los siguientes apartados: en primer lugar, se ha hecho referencia a la razón de ser y a las funciones que lleva a cabo el Grupo de Patrimonio Histórico del cuerpo de los Mossos d'Esquadra por lo que respecta a la coordinación e intercambio de información policial; en segundo lugar, para ubicarnos en el espacio de trabajo, se han definido las características básicas de lo que es un yacimiento arqueológico; en tercer lugar, se ha facilitado una clasificación de las características de las actividades furtivas y del modus operandi de los furtivos según los daños ocasionados al yacimiento arqueológico; en cuarto lugar, se ha incidido en el protocolo propiamente dicho, o sea, en cuál debería ser la acción policial ante una infracción penal o administrativa cometida sobre un yacimiento arqueológico y, finalmente, por lo que respecta a su uso e importancia, se ha hecho incidencia en la problemática de los detectores de metales.

This article defines protocols for action that are useful for police officers when they find themselves faced with a crime related to archaeological pillage, these being distributed in the following sections: In first place, mention is made of the raison d'être and the functions of the Historical Heritage Group in the Mossos d'Esquadra Catalan police force, with regard to the coordination and exchange of police information. In second place, to situate ourselves in a working area, the basic characteristics of an archaeological site are given. Thirdly, a classification of the characteristics of the clandestine activities and the modus operandi used by the thieves is given, according to the damage caused to the archaeological dig. The fourth section touches upon the protocol itself, that is what form police action will take against a penal or administrative breach of the law committed on an archaeological site. Finally, given their use and importance, special attention is paid to the problem posed by the use of metal detectors.

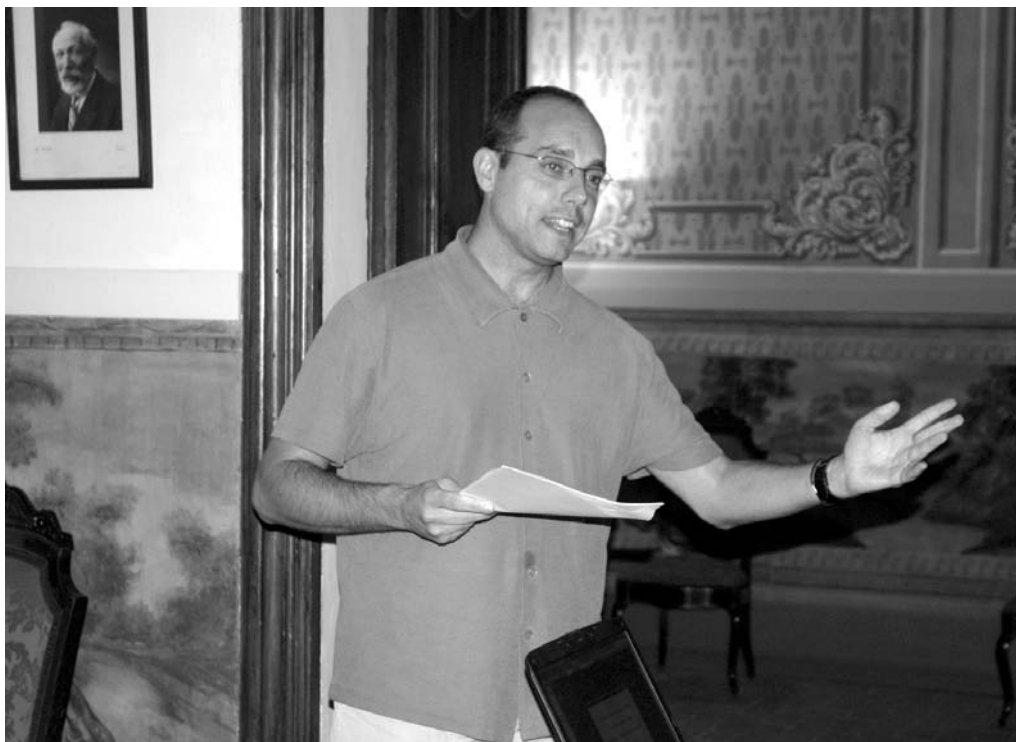
Paraules clau

Protocol d'actuació, delictes contra el patrimoni arqueològic i paleontològic.

1. Introducció

La intenció inicial d'aquest Grup de Patrimoni Històric per a aquest curs era definir uns protocols d'actuació adreçats als agents de policia que es poguessin trobar davant d'un fet il·lícit relacionat amb l'espoli arqueològic, però creiem, tenint present el que malauradament

ens demostra la realitat del dia a dia, que és important que aquestes recomanacions es facin extensives a totes aquelles persones que igualment poden constatar una acció d'aquestes característiques, ja que és obligat remarcar que tots hem de prendre consciència i hem de treballar plegats per tal d'aconseguir una millor protecció del nostre patrimoni cultural.

Per aquesta raó, tenint present el que han establert les nostres normes, creiem que un dels millors punts de sortida per començar a treballar el podríem trobar a la mateixa llei del Patrimoni Cultural Català, quan remarca que els béns que integren el nostre patrimoni cultural “són una herència insubstituïble que és necessari transmetre en les millors condicions a les generacions futures”.

La importància de remarcar aquest aspecte ve donada per la tendència social de menysprear tradicionalment tot el que s’ha considerat simplement com “pedres”, quan la realitat ens demostra diàriament que la nostra manera de ser, de fer i de pensar venen determinades per la nostra herència cultural, rebuda a través dels nostres avantpassats.

Igualment, encara que aquest curs vagi orientat a les actuacions posteriors a l’acció delictiva (sigui per infracció penal o administrativa), cal incidir en el fet que els majors èxits policials els trobarem sempre en les actuacions preventives de vigilància i control, perquè cal recordar que el nostre patrimoni cultural és un bé únic (no el podem tornar a refer amb les mateixes característiques originàries) i, encara que es pugui recuperar l’objecte espoliat, no hem d’oblidar que els danys produïts en un jaciment arqueològic provoquen una pèrdua irrecuperable d’informació històrica, ja que no podem reparar els danys soferts, per la qual cosa és del tot necessari que tots treballem plegats per garantir-ne la seva preservació.

2. Grup de Patrimoni Històric

Encara que pugui semblar paradoxal incidir en l’existència i tasques pròpies d’aquest Grup de Patrimoni Històric, és important fer una breu referència a la nostra raó de ser i del treball que desenvolupem diàriament, ja que la realitat ens demostra que hi ha un cert desconeixement i confusió sobre el que podem oferir, potser perquè no hi ha hagut mai una ocasió com la present per explicar-ho.

En primer lloc, remarcar que aquest grup és un grup policial d’investigació criminal, que dins de la nostra organització policial té reservades les investigacions dels delictes relacionats amb el patrimoni històric i cultural, ja siguin aquells que són considerats genèrics, com els robatoris, els furtis, les apropiacions indegudes o les estafes, o els que són considerats propis, que són els comesos sobre el patrimoni històric, com són els danys dolosos o imprudents, la prevaricació de funcionari i els enderrocs, entre els que es comptabilitzen els espolis a jaciments arqueològics.

És evident que aquest grup, encara que centralitzi totes les informacions i gestions policials relacionades amb aquest àmbit, necessita de la resta de l’organització policial per poder donar resultats satisfactoris. És important que hi hagi una bona coordinació entre nosaltres, però tampoc no hem d’obviar que és igualment important la col·laboració ciutadana en la lluita contra els delictes comesos sobre el patrimoni cultural.

En relació al nostre origen, aquest va venir determinat, malauradament com acostuma a passar en la majoria dels casos, per una resposta a una sèrie d'episodis negatius pel nostre patrimoni cultural, quan a finals de la dècada dels anys vuitanta el Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya va detectar una important espoliació a jaciments arqueològics de la zona del Maresme, que va portar a sol·licitar la col·laboració al cos de Mossos d'Esquadra per poder lluitar amb garanties contra aquestes activitats il·lícites.

La resposta de la nostra organització va ser crear aquest grup especialitzat, que inicialment es va encarregar de fer front a aquests actes il·lícits amb els pocs recursos existents a l'època. Però amb una clara decisió de voler eradicar el problema, va engegar tota una sèrie d'operatius de control i vigilància a la zona, que finalment van tenir uns resultats del tot satisfactoris.

Tanmateix, aquests fets, que van permetre tirar del fil de les activitats il·lícites, van comportar que ens adonéssim de la realitat delictiva i del que podríem considerar la punta de l'iceberg de l'espoliació i el robatori d'obres d'art i antiguitats que es produïen arreu de Catalunya. Això motivà la necessitat urgent de prendre tota una sèrie de mesures, com van ser, per exemple, la d'especialitzar encara més als agents de policia, establir uns protocols de coordinació i col·laboració amb els altres grups especialitzats del Cos Nacional de Policia i de la Guàrdia Civil, o fer efectius uns mecanismes de col·laboració amb els diferents gremis o associacions que tenien relació amb el comerç de béns culturals.

En aquest sentit, la pròpia evolució de la delinqüència i de les funcions policials ha anat determinant quines havien de ser les funcions pròpies d'aquest grup de policia, que, tal i com es desenvolupen a continuació, bàsicament van adreçades a la canalització i gestió de les informacions relacionades amb els il·lícits comesos contra el patrimoni històric i cultural o aquelles intervencions policials que poguessin estar relacionades, adequant-nos d'aquesta manera a les directrius establertes per l'organització policial INTERPOL, quan considera com una de les consideracions principals que la creació de grups especialitzats permet lluitar amb més garanties contra l'espoliació cultural.

D'aquesta manera, i de forma genèrica, les funcions que aquest Grup de Patrimoni Històric desenvolupa dins de la nostra organització policial són, entre altres, les següents:

- Centralitzar i analitzar la informació policial relacionada amb els delictes comesos contra el patrimoni històric o cultural.

- Col·laborar i intercanviar informació amb altres grups especialitzats de cossos policials (Cos Nacional de Policia i Guàrdia Civil).

- Investigar els fets rellevants denunciats.

- Realitzar la difusió fotogràfica de les obres d'art i antiguitats sostretes (com per exemple a altres cossos policials, a INTERPOL, als gremis d'antiquaris i associacions culturals, revistes culturals especialitzades, etc.).

- Canalitzar la coordinació i col·laboració amb la Direcció General del Patrimoni Cultural del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

- Mantenir les relacions oficials amb gremis d'antiquaris i associacions culturals.

- Realitzar l'assessorament policial especialitzat a la resta de l'organització policial.

Creiem que és important fer esment que, entre els aspectes que permeten tenir un major èxit policial davant d'un fet il·lícit comès sobre el patrimoni cultural, destaca davant de tot la col·laboració ciutadana (és importantíssim que qualsevol notícia o informació arribi a la policia); i, en segon lloc, encara que bàsicament en aquells casos de sostracció o espoliació fer arribar les fotografies dels objectes sostrets als grups especialitzats de policia, a INTERPOL, als gremis i associacions d'antiquaris, o també a revistes especialitzades, ja que així s'aconsegueix que hi hagi molta més gent que tingui coneixement del fet il·lícit denunciat i igualment permet que hi hagi una correcta identificació de l'objecte sostret, fet que augmenta així les probabilitats de recuperació.

Igualment volem informar que aquest Grup de Patrimoni Històric disposa d'una base de dades d'obres d'art i antiguitats sostretes (que properament podrà ser consultada a través de la Intranet corporativa), on s'inclouen totes les fotografies dels objectes sostrets que han estat denunciats.

És per aquesta raó que, de forma reiterada, sol·licitem sempre a les persones denunciants que facilitin les fotografies dels objectes sostrets o espoliats; i igualment aconsellem a totes aquelles persones que disposin d'un objecte antic amb un valor cultural, sentimental o econòmic, que realitzin fotografies per tal de ser facilitades en cas de ser sostrets.

3. Característiques d'un jaciment arqueològic

Aquest és uns dels aspectes que sempre ha donat més problemes a la patrulla policial, ja que, quan es troba davant d'una o varies persones presumptament autores d'un il·lícit comès sobre el patrimoni arqueològic, ha de determinar si aquesta activitat es desenvolupa dins o fora d'un jaciment arqueològic.

Així, un jaciment arqueològic podria ser entès com tots aquells indrets on trobem empremtes d'activitats humanes anteriors que hagin de ser estudiades amb una metodologia arqueològica.

La majoria dels jaciments arqueològics no són perceptibles visualment, ja que es troben al subsòl, encara que també en podem trobar molts que els podem identificar a través de petites estructures o restes arqueològiques, però en la majoria dels casos, i per qüestions de conservació i seguretat, no acostumen a estar senyalitzats; per aquesta raó, és important disposar de les cartes arqueològiques realitzades en cadascun d'ells.

Adonant-nos d'aquesta situació, volem retornar a la idea inicial, quan esmentàvem que per donar una correcta protecció al nostre patrimoni s'ha d'incidir en les campanyes de prevenció i control. És necessària en aquesta tasca la participació i col·laboració del Departament de Cultura, ja sigui en la formació dels agents de policia a través de cursos com el present, o bé facilitant la informació que sigui necessària sobre els jaciments arqueològics.

Establerta aquesta necessitat, és igualment important conèixer el que esmenta la Llei de Patrimoni Cultural Català, quan indica que tot jaciment arqueològic gaudeix d'una protecció com a tal, i que defineix la zona arqueològica com el "lloc on hi ha restes de la intervenció humana que solament és susceptible d'ésser estudiat en profunditat amb la metodologia arqueològica, tant si es troba en la superfície com si es troba en el subsòl o sota les aigües".

Dit això, la Llei del Patrimoni Cultural Català també determina que formen part del patrimoni arqueològic o paleontològic català els béns mobles i immobles que reuneixin els següents requisits:

- Poder servir com a instruments per al coneixement de la història o la cultura de Catalunya, sempre que per obtenir aquest coneixement calgui estudiar-los amb metodologia arqueològica.

- Estar situats o procedir del sòl, del subsòl o d'aigües interiors del territori de Catalunya, o bé del mar o de la plataforma continental corresponents a la seva franja litoral

Finalment esmentar que formen part del patrimoni arqueològic els béns mobles en què, per al seu estudi, cal emprar una metodologia arqueològica i que han estat declarats béns culturals d'interès nacional o catalogats, inclouent-hi també el patrimoni paleontològic català, els elements fòssils no relacionats amb l'ésser humà ni amb el seus orígens o antecedents, així com el seu context geològic, que estiguin situats o procedeixen del sòl, del subsòl o d'aigües interiors del territori de Catalunya, del mar territorial o de la plataforma continental corresponent a la seva franja litoral, i també aquells que formin part dels fons de museus o de col·leccions de Catalunya.

4. Classificació de l'activitat il·lícita

Hem de tenir present com a premissa bàsica, ja indicada anteriorment, que aquesta activitat il·lícita es pot presentar tant dins d'un àmbit terrestre com subaquàtic i que l'acció espoliadora en aquests indrets té unes característiques molt similars.

Aquestes activitats il·legals han estat classificades pels diferents cossos policials segons la importància dels danys ocasionats, i encara que ens podem trobar amb classificacions sensiblement diferents, creiem que totes tenen unes característiques molt similars.

La present classificació s'ha determinat a partir dels criteris d'aquest Grup de Patrimoni Històric, però també s'ha tingut present les classificacions establertes pels altres cossos policials, la de l'administració de cultura i la de les associacions o societats que vetllen per la protecció del nostre patrimoni cultural.

Així, doncs, la classificació de l'activitat il·lícita ha estat agrupada en tres grans àmbits:

- Activitat ocasional
- Activitat aficionada
- Activitat professional

4.1. Activitat ocasional

- Persones que, per la seva activitat professional (agricultors, ramaders, empreses constructores, etc.) o per esport (activitats subaquàtiques), troben restes arqueològiques de forma "casual".

- Aquestes persones generalment desconeixen les obligacions legals i no són conscients dels danys produïts.

- Acostumen a guardar en el seu domicili les restes trobades, simplement per decoració o perquè els agrada.

- Actuen sense una periodicitat establerta.

4.2. Activitat aficionada i voluntària

- Grups de persones que, de forma conjunta, dediquen part del seu temps de lleure a la "recerca" de restes arqueològiques a indrets que poden ser susceptibles de contenir restes.

- Generalment es tracta de persones plenament conscients de la irregularitat legal comesa, però que consideren aquesta recerca com una afició cultural i fins i tot consideren que estan protegint el patrimoni cultural.

- Actuen de forma conscient.

- Usen estris adequats per a la recerca (piquetes, detectors de metalls, etc.).

4.3. Activitat professional i habitual

- La seva activitat principal és la "recerca" i "comercialització" de les restes trobades.

- La majoria d'aquestes persones van començar com a simples "espoliadors casuals".

- Tenen prou coneixements històrics i arqueològics, que els permeten captar la importància de les restes recercades.

- Realitzen la recerca per un interès personal, ja sigui per col·leccionisme o per comercialitzar i treure un benefici econòmic.

- Produeixen grans danys als jaciments arqueològics.

5. Actuació policial

L'acció policial sempre ha d'anar orientada cap a la recerca de proves indiciàries, és a dir, tot tenint present la problemàtica de la tipificació de l'acció delictiva i la presumpció d'innocència dels autors, hem de cercar aquells vestigis i indicis que permetin determinar que aquesta acció ha estat del tot voluntària i intencionada i que igualment ha estat consumada.

És per aquesta raó que hem de determinar que l'autor dels fets ha estat sorprès comentent l'acció delictiva dins d'un jaciment arqueològic, ha utilitzat estris per realitzar els típics forats o clots al sòl, estava en possessió de restes arqueològiques o ha estat identificat en altres ocasions realitzant la mateixa o una activitat similar.

El primer aspecte bàsic de l'actuació policial s'ha de basar en les següents consideracions:

1. Tota intervenció en un jaciment arqueològic ha de tenir una autorització prèvia de la Direcció General del Patrimoni Cultural del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

2. Les restes arqueològiques que siguin resultat d'una intervenció arqueològica tenen consideració de béns de domini públic.

3. Les persones que en una excavació, remoció, prospecció o bé per atzar hagin descobert qualsevol mena d'objecte o resta arqueològica, ho han de comunicar i han de posar la troballa a disposició de l'Administració competent.

Acte seguit, hem de tenir present que les actuacions il·lícites dins d'un jaciment arqueològic poden tenir una consideració administrativa o penal, segons el tipus d'intervenció denunciada, la importància o la reiteració de l'acció delictiva, encara que per ajudar a determinar un tipus o un altre podríem considerar la via penal quan ens trobéssim en una de les situacions següents:

- Quan s'hagin produït grans danys al jaciment arqueològic o paleontològic.

- Quan les persones denunciades hagin estat implicades en altres episodis similars (multi-reincidència).

- Quan la pròpia administració així ho determini, en considerar que hi ha indicis penals.

Tenint presents aquests aspectes, creiem que el protocol d'actuació d'un agent de policia, quan comprovi que una o diverses persones estan realitzant una activitat il·lícita dins d'un jaciment arqueològic, podria estar orientat cap a les següents consideracions:

- Sol·licitar si l'activitat arqueològica ha estat autoritzada prèviament per la Direcció General del Patrimoni Cultural del Departament de Cultura.

- Si es comprova que l'activitat arqueològica és il·legal, es procedirà a confeccionar una acta, on es farà constar:

- La filiació de la persona o persones que intervenen en l'activitat denunciada.
- L'activitat concreta que aquestes persones realitzaven.
- Quin mitjà de transport ha estat utilitzat.
- A modus d'inspecció ocular, es concretarà la ubicació exacta dels forats o remocions i la seva mesura, i es constatarà l'existència

d'altres remocions per la zona o d'acumulacions de terra.

- Igualment es farà constar els estris emprats i les seves característiques (piquetes, detector de metalls, etc.).
- També s'indicarà si els autors estaven en poder de mapes o llibres que facin referència al jaciment arqueològic o altres objectes que puguin donar a entendre que la seva acció ha estat intencionada.

- Igualment, a l'acta, i en tots els casos, es farà constar que es procedeix al comís de les restes arqueològiques.

- Només quan ens trobem davant d'una infracció penal es procedirà al comís dels estris i materials emprats (piquetes, detectors de metalls, etc.).

- També és important, sempre i quan es disposin de mitjans audiovisuals o fotogràfics, realitzar un reportatge fotogràfic de l'activitat denunciada i de l'estat del jaciment arqueològic.

- Finalment, si l'activitat denunciada forma part d'un il·lícit penal, es procedirà a la detenció de l'autor o autors.

6. Problemàtica dels detectors de metalls

El primer que hem de conèixer és que al mercat trobem diferents tipus de detectors de metalls, però tots, malgrat les seves diferències, poden detectar mitjançant alteracions magnètiques útils, restes de metall o bé els clots que hi hagi en el subsòl.

La venda i adquisició d'aquests aparells és totalment legal i el seu ús en principi també ho és, per la qual cosa no és un problema en si mateix; només trobarem aspectes denunciats quan el seu ús no sigui l'adequat, és a dir, quan aquest sigui utilitzat dins d'una zona arqueològica amb la intenció de cercar vestigis i restes arqueològiques.

Si considerem quines són les activitats humanes que provoquen més destrucció en els nostres jaciments arqueològics, segurament l'ús dels aparells detectors de metalls podria ser una de les més importants, potser comparable als danys provocats per les accions vandàliques o per les activitats urbanístiques, ja que l'única finalitat del detectorista és la recerca d'objectes sense tenir en compte el context del jaciment.

Evidentment, molt s'ha escrit i molt s'ha parlat (ja sigui en congressos, seminaris o a través d'internet) de la legalitat o no de l'ús dels aparells detectors de metalls, sobretot quan ens trobem que la norma pot donar peu a diferents interpretacions.

La Llei de Patrimoni Cultural Català no regula res al respecte de l'ús dels aparells detectors de metalls, fet que també es dona a la Ley del Patrimonio Histórico Español i a la majoria de les normes d'altres comunitats autònomes; però les que han regulat el tema prohibeixen i penalitzen explícitament l'ús d'aparells detectors de metalls en zones arqueològiques.

Estadísticament parlant, podem esmentar que actualment Catalunya té una incidència

menor que altres zones, encara que això no ens ha de fer obviar la capacitat destructora que pot comportar un ús inadequat d'aquests aparells; i s'ha de tenir present que les estadístiques no deixen de ser dades orientatives, ja que ens trobem que moltes de les activitats furtives no han estat denunciades.

En aquest sentit, fent novament incidència en el que ja hem esmentat a l'apartat anterior, tot i tenint present les diferents interpretacions de la norma, l'ús d'aparells detectors de metalls en zones arqueològiques pot comportar o bé una infracció administrativa o bé una infracció penal; és en aquesta última quan es procedirà al comís dels aparells.

Concretant aquest aspecte, podríem dir que dins d'un jaciment arqueològic, si una persona utilitza un aparell detector de metalls, té en el seu poder estris tipus piqueta per realitzar cates o forats i està en possessió de res-

tes arqueològiques, està cometent una infracció penal.

Però aquesta situació actualment no és la més habitual, ja que malauradament l'acció delictiva evoluciona i ens trobem que el detectorista el que fa és marcar l'indret que és d'interès, per tornar posteriorment en unes hores on la presència policial i veïnal és presumptament menor (acostuma a ser en hores nocturnes), i procedir amb total impunitat a cometre l'acció espoliadora.

Com a petita conclusió, incidir en el fet que l'ús d'aparells detectors de metalls en zones arqueològiques o paleontològiques està totalment prohibit, que per utilitzar-los seria necessària una autorització administrativa prèvia, i que quan ens trobem davant d'un il·lícit penal s'hauran de comisar, ja que aquests han estat utilitzats per a la comissió d'un delictes.